

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№1/2026, 102-107

УДК: 323.1:316.77

DOI: [10.52754/16948653_2026_1_10](https://doi.org/10.52754/16948653_2026_1_10)

САЯСИЙ ЭЛИТА ТҮШҮНҮГҮ ТАРЫХЫЙ БУЛАКТАРДЫН НЕГИЗИНДЕ

КОНЦЕПЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ НА ОСНОВЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

THE CONCEPT OF THE POLITICAL ELITE BASED ON HISTORICAL SOURCES

Дуйшонбаева А.Б.

Дуйшонбаева А.Б.

Duishonbaeva A.B.

т.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.и.н., доцент, Ошский государственный университет

Associate Professor, Osh State University

Абдиева Г.

Абдиева Г.

Abdieva G.

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Masters Student, Osh State University

САЯСИЙ ЭЛИТА ТҮШҮНҮГҮ ТАРЫХЫЙ БУЛАКТАРДЫН НЕГИЗИНДЕ

Аннотация

Макалада саясий элита түшүнүгү илимий өңүттө баяндалат. Саясий элита ар кайсы кылымдарда ар кандай авторлордун эмгектеринде саясий багытта каралып, тарыхый анализ берүүгө аракеттер жасалды.

Ачкыч сөздөр: Элита, чыгыш илими, Парето, синтез, анализ

КОНЦЕПЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ НА ОСНОВЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

THE CONCEPT OF THE POLITICAL ELITE BASED ON HISTORICAL SOURCES

Аннотация

В статье концепция политической элиты изложена с научной точки зрения. Политическая элита в разные века в работах разных авторов рассматривалась в политической ориентации, предпринимались попытки дать исторический анализ.

Abstract

The article presents the concept of the political elite from a scientific point of view. The political elite in different centuries has been considered in the works of different authors in a political orientation, and attempts have been made to provide a historical analysis.

Ключевые слова: Элита, восточные науки, Парето, синтез, анализ

Keywords: Elite, Oriental Sciences, Pareto, Synthesis, Analysis

Киришүү

Республикабыз эркиндикке ээ болуп, демократиялык өнүгүүгө багыт алгандан бери, коомубуздагы саясий элитанын калыптанышы менен өнүгүшүнө болгон илимий кызыгуу элитаны изилдөөчү социологдор менен саясат таануучулар тарабынан күч алган. Баардык мамлекеттердей эле мына ушул саясий топтун Кыргызстанда да болушу классикалык көрүнүшкө ээ.

Негизги бөлүк. Ушул процессти социалдык жана саясий жактан изилдөө биздин өлкөбүздө биринчи жолу 90-жылдардын башында колго алына баштаган. Бул сөздү пайдалануу коомго карата элдин арасынан чыккан кадыр барктуу, адептүү, билги касиеттери менен калкты башкарууга болгон сапаттарга ээ инсандар үчүн колдонулган аталма. Элитанын курамына коомдогу жетекчи кызматкерлер же үстөмдүк кылуучу таасирдүү адамдар кирет. Элита теориясынын негизинде коом байыртадан эле улуулар жана кичүүлөр, ак сөөктөр жана карапайымдар, башкача айтканда башкаруучу азчылыкка жана башкарылуучу көпчүлүккө бөлүнүп турган “Элита” терминин илимий колдонууга XIX кылымдын аягында француз окумуштуусу Ж.Сорел киргизген. Саясий элитанын теориясынын өзгөчө мазмундарын XX кылымдын башында көрүнүктүү италиялык социолог жана саясат таануучу В.Парето, Г.Моска, Р.Михельстер түзгөн.

Элита теориясынын тарыхый тамырына алардан сырткары байыркы Кытай ойчулдары – Конфуций (б.э.ч.551-479 жж), Лао-Цзы (б.э.ч.604-ж.туулган), Гуань Чжундун (б.э.ч.645-ж.туулган), башкаруучу тууралуу саясий көз-караштары менен Байыркы Грек ойчулдары Платон (б.э.ч.428-348 ж.ж.), Аристотельдин (б.э.ч.384-322 ж.ж.) туура башкаруу жөнүндөгү киргизген салымдары зор. Булардын көз караштары, мамлекеттин гүлдөп өсүп өнүгүшү, же анын кыйрап кулашы башкаруучу азчылыктын сапаты менен алардын жүргүзгөн саясатына байланыштуулугун аныктайт. Башкача айтканда алардын дүйнө таанымына караганда, ар бир коомдогу социумдардын өз ара мамилелери, мамлекеттик түзүлүш мыкты инсандардан турган азчылык аркылуу ишке ашуу менен башкаруучуларга толеранттуулук, акылмандуулук, көсөмдүк жана гумандуулук сапаттары мүнөздүү болууга тийиш.

Кайра жаралуу доорундагы саясий психологиянын негиздөөчүсү Никколо Макиавеллинин (1469-1527 ж.ж.) мамлекетти башкаруудагы жеке инсандын мааниси, (Махмуд ал-Кашгари. Диван лугат ат-Түрк, 2005-1288 б.) анын бийликти ээлөө ыкмалары тууралуу ой-жүгүртүүлөрү XIX кылымдагы ойчул Фридрих Ницшенин (1844-1900 ж.ж.) бийлик жөнүндөгү элитаристтик көз караштары саясий элита теориясында татыктуу орунду ээлешет. Италиялык экономист жана социолог Вильфредо Паретонун (1848-1923 ж.ж.) саясий илимге киргизген негизги салымы-элиталар теориясы болуп саналат. Ал бардык коом башкаруучуларга-элитага жана башкарылуучуларга бөлүнүп алардын жөндөмдүүлүк сапаттары ар башка экендиги тууралуу түшүндүрмө берип, андан сырткары коомдун жалпысынан жогорку жана төмөнкү таптан турганы мыйзам ченемдүү көрүнүш экендигин аныкташ үчүн атайын социологиялык изилдөөлөрдү жүргүзгөн. Саясий өзгөрүүлөр элитанын алмашуусу, циркуляцияланышуу жолу менен ишке ашаарын да баса белгилеген. Элита теориясын иштеп чыгууда немец философу, социолог жана тарыхчы Макс Вебердин (1864-1920 ж.ж.) салымы да зор мааниге ээ (История Киргизской ССР, 1984). Ал элита теориясындагы бюрократия маселесине орчундуу көңүл бурган. Анын саясий концепциясында бюрократия элитасы аристократиянын ордуна келет да, өзүнүн имманенттүү

функциясындагы милдетти аткаруу менен бийлик түзүлүшүн камсыз кылуу жөндөмдүүлүгү аркылуу элитардык системанын ишке ашыруучусу даражасына ээ болот.

Чыгыштын улуу окумуштуу энциклопедисти Абу Наср аль-Фараби (870-950 ж.ж.) мамлекет тууралуу көз карашында жарандык илимге өзгөчө маани берип, адегенде инсандын психологиясын, анын аң-сезимин калыптанышын жана социалдык абалын изилдеген. Ошондой эле ойчул башкаруу искусствосу эки бөлүктөн турат деп эсептеген: бул башкаруунун жалпы мыйзамдарын теориялык жактан билүү жана мамлекетти башкаруудагы тажрыйбага таянган ишмердүүлүк. Ойчул жогоруда көрсөтүлгөн эки формадан сырткары, башкаруунун үчүнчү формасы катары демократияны-эл тарабынан шайланган башчынын бийлигин эсептеп, бардык жашоочулардын нукура эркиндиги менен тең укуктуулугу үстөмдүк кылган жогорку маданияттуу шаарларда гана камсыз болорун айткан (Козубеков, 1993, 496-б.).

Ал эми Ибн-Рушд (1126-1198) Платондун, Аристотельдин чыгармаларына чечмелөөлөрү аркылуу коомдогу изгиликтүүлүктүн өнүгүүсүн баса белгилеген. Адамзат коомундагы изгиликтүүлүктү эки ыкма түрүндө; ынандыруу жана аргасыз кылуу аркылуу ишке ашырууга боло тургандыгы менен бирге акылман башкаруучунун теоретикалык билимдүүлүгүндөгү интеллектуалдык сапатынын маанилүүлүгүн баса белгилеген. Дүйнөлүк элдер сыяктуу Кыргыз элинин рухий мурастарындагы элдүүлүк жана эл башкаруу маселелериндеги элитанын маанисине карата ой жүгүртүүлөр да көңүлүбүздөн четте калбоого тийиш. Атап айтсак, кыргыз элинин тарыхындагы легендарлуу ойчулдар Токтогул Ырчы, Кет-Бука, Жайсаң-Ырчы, Толубай Сынчы, Асан кайгы даанышмандар социалдык-саясий турмуш жөнүндө көптөгөн ой чабыттарын айтышкан. Жогорудагы ойчулдардын кыргыз элинин турмушундагы коомдук-социалдык түзүлүшкө карата саясий көз караштарын алардын айтып кеткен санат, насаат ырларынын үзүндүлөрү, мазмундары аркылуу билүүгө болот.

Ошондой эле гуманист ойчул катары Асан кайгы (XIV к) да элди ич ара ынтымактуулукка чакыруу менен табияттын гармониясында жашоо керектигин белгилеген. Ал нукура гуманизмге берилген, чыныгы адамдык руханийликке негизделген, адамгерчиликтүүлүк менен боорукерликтин натыйжасында гана табиятты да адамзат коомун да сактап калуу идеясын сунуш кылган жана “жамандыкты жеңүүгө” шарт түзгөн биримдүүлүккө жол издеп, уруулардын ынтымакта болушун, күчтүү мамлекет түзүлүшүн эңсеген.

Жыйынтыктап айтканда, саясий элита теориясын (түшүнүгүн) илимий анализдөөнүн маани-маңызы боюнча төмөндөгүдөй тыянакка келүүгө болот. Кыргыз элинин рухий мурастарында башкаруу маселеси жана андагы бийлик ээсинин эл тарабынан тандалып алынышы аксиомалык ченемге ээ. Мында журт башчыларынын адилеттүүлүгү, адеп ахлактуулугу (Жайсаң-ырчы, Токтогул-ырчы, Санчысынчы ж.б.), бийлик менен элдин ортосундагы эриш-аркактуулугу адамзат менен табияттын ортосундагыдай сактап келүүгө тийиш. Бул болсо, Батыштан айырмаланган Чыгыш элинин түпкүлүктүү ой жүгүртүүсү катары ааламдашуу учурунда да актуалдуу болуп кала берүүдө.

1. Махмуд ал-Кашгари. Диван лугат ат-Түрк / Перевод и предисловие и комментарии. З.А.М.Ауэзовой. Индексы составлены Р.Эрмерсом. Алматы: Дайк Пресс; 2005-1288 б. [242- бет].
2. История Киргизской ССР. Т3, Ф:1984 г.
3. Ибн Туйфель. Роман о Хайе, сыне Якзана /пер И.П.Кузьмина/- в кн. Избранные произведения мыслителей стран Ближнего и Среднего Востока. Сост. Григорян С.Н.и Сагадеев А.В.-М: «Соцэкгиз» 1961-364 б.
4. Баласагын Жусуп. Куттуу билим. Дастан /Байыркы түрк тилинен которгон Козубеков Т. М.1993-496 б.